L-GHASFUR

u l-ambjent naturali

MOS

MZ6
UNIVERSITY OF MALTA
MELITENSIA
2
MZ6

L-GHASFUR
u l-ambjent naturali

XITWA 1982 NUMRU 2

IS-SOĊJETA ORNITOLOĠIKA MOS PO BOX 498, VALLETTA
TAQSIMA ŻGĦAŻAGĦ

F'DIN IL-ĦARĠA

3 Kif tagħraf Għasfur
(minn V Falzon)

6 Iz-Zizka
(minn J Sultana)

8 Wied il-Lunzjata
(minn S Balzan)

11 Il-Barbaġann
(minn M Grima)

15 Iż-Żring
(minn A E Baldacchino)

BORD EDITORJALI
Editur: A E Baldacchino
Membri: S Balzan
G Bonett
M Grima
Typesetting u Artwork:
A E Baldacchino
Mitbugh: ABC Press

RITRATT TAL-FAĊĊATA
Russett tas-Siġar (Little Bittern)
(ritratt ta' J Doublet)

RITRATT TA' WARA
Żring (Painted Frog)
(ritratt ta' G Bonett)

IŻ-ŻGĦAŻAGĦ FAVUR APPREZZAMENT POŻITTIV

Sa ftit ta' snin ilu l-uniku mod kif wieħed kien jaħseb li jista' japprezza l-agħsafar kien jew billi jaqbadhom ħajjin għall ġol-gaġġeg, jew billi joqtolhom biex iġġemmahom ibbalzmati. Illum wara 20 sena ta' ħidma edukattiva kontinwa mis-Soċjetà Ornitoloġika (MOS) beda jidher il-frott — apprezzament veru. Ħarsa lejn L-GĦASFUR U L-AMBJENT NATURALI turi kif iż-żgħażagħ iridu japprezzaw l-agħsafar u l-ambjent naturali tagħhom: bl-osservazzjoni, bl-istudju, bit-tpinġija u anke permezz tal-fotografija.

L-apprezzament negattiv ta' l-imgħoddi jistona ferm ma' dan l-apprezzament modern u positiv. Wieħed li kien jara għasfur kien jagħmel minn kollox biex ma jħallix lill-ħaddiehor jinduna bih ħalli jkun hu biss li jilħaq jaqbdu u jagħmlu tiegħu. Illum meta wieħed jara għasfur u jixtieq japprezzah pożittivament ma jsib xejn ħażin li jgħajjat lill-sħabu biex ikunu jistgħu japprezzawh huma wkoll. U hekk għandu jkun. L-agħsafar huma ta' kulħadd u kulħadd għandu d-dritt igawdihom fl-ambjent naturali tagħhom. Għalhekk l-agħsafar u l-ambjent naturali għandhom bżonn il-ħarsien u l-protezzjoni tagħna biex huma jkunu jistgħu jibqgħu jittajru ħielsa u joktru aktar ħalli aħna lkoll nkunu nistgħu ngawduhom. Bosta żgħażagħ dan aċċettawh u lesti li jaħdmu favur apprezzament positiv tal-wirt naturali kollu.

Alfred E Baldacchino
Editur

KINNIE
KINNIE
MAKING
GOOD TIMES
BETTER STILL
KINNIE - always first for thirst

Travelcare

Forget about the hustles associated with travel. At Travelcare we will look after your every need. Our services include: world-wide air transportation, package tours to Europe, sea and rail tickets, hotel/apartment accommodation, sight- seeing tours, and harbour cruises. Also insurance, including personal accident, medical expenses and luggage.

For all your travel requirements contact:

Travelcare Limited, 26, Old Bakery Street Valletta.

Tel: 605874. 24820

Your satisfaction is our aim.

KIF TAGĦRAF GĦASFUR

minn V Falzon

Il-kapaċita' li wieħed jagħraf għasfur hija ewlenija fl-istudju ta' l-ornitoloġija, kif ukoll fil-passatemp ta' l-osservazzjoni ta' l-agħsafar (**bird-watching**). Għalxejn li tgħid **Rajt għasfur li qatt ma kont rajt bħalu qabel** għax ftit li xejn tista' titgħallem minn hekk.

Fil-bidu kollox jidher diffiċli, u wieħed jista' jsibha bi tqila biex jagħraf għasfur. Is-sigriet huwa fl-aħħar mill-aħħar dejjem l-esperjenza. Dan ifisser li aktar ma jmur aktar wieħed jibda jsibha faċli li jagħraf igħid x'kien l-għasfur żgħir li ra jaqbeż minn siġra għall-oħra fil-ġnien tiegħu, jew inkella x'kienet dik il-qatgħa tajr kbir bajdani li ra dieħla minn fuq xi bajja.

Enċiklopedija fuq l-agħsafar tgħidilna li fid-dinja hawn madwar 8600 speċi (kwalita' ta' għasafar). Dan in-numru kbir m'għandux jagħti qtajja' għax hemm ħafna fatturi, kif ser naraw, li jċekknu dan in-numru enormi. Iżda qabel ma nibdew nanalizzaw dawn il-fatturi nibdew biex ngħidu li min jixtieq jibda jitħarreġ f'dan il-qasam għandu jkollu — bħal f'kull passatemp ieħor — l-għodod xierqa biex jiffaċilitaw l-istudju. Bażikament huma żewġ biċċiet għodda: waħda hija tromba **binocular** sabiex tqarreb lejk id-dehra ta' l-għasfur li tkun qiegħed tara; kif ukoll ktieb apposta **field-guide** għal referenza ta' malajr li jkun jinkludi informazzjoni u stampi ta' l-ispeċi kollha li jinstabu f'ċerta żona, ngħidu aħna, l-Ewropa.

Biex nibdew, nieħdu l-karatteristika l-aktar faċli li tinnota, u din hija d-daqs ta' l-għasfur. Sabiex ikollok xorta ta' mudell għall-paraguni l-aħjar li titgħallem iżżomm f'moħħok bejn wieħed u ieħor id-daqs ta' xi għasfur komuni — f'Malta għandna l-Għasfur tal-Bejt ***Passer hispaniolensis*** (Spanish Sparrow), jew il-ħamiema — biex meta tara xi għasfur li ma tafx x'inhu tikkalkulah fuq id-daqs ta' l-għasfur li taf: fi kliem ieħor huwa ta' għajnuna li tgħid: **"Rajt għasfur ftit ikbar minn tal-Bejt, imma iżgħar minn ħamiema"**, milli tgħid: **"Rajt għasfur la żgħir u lanqas kbir"**. B'hekk tkun diġa għamilt pass importanti, li fil-prattika huwa pass li ma tantx trid biex tidra tagħmlu.

It-tieni fattur huwa l-forma ta' l-għasfur. Din tirrikjedi daqsxejn aktar osservazzjoni minn dik li sempliċiment tagħraf id-daqs. Imma bl-osservazzjoni tal-forma mhux biss iddarri għajnejk għal aktar dettalji, iżda tkun tista' wkoll telimina familji u gruppi sħaħ ta' għasafar u ta' speċi possibli mil-lista ta' x'jista' kien l-għasfur misterjuż li tkun rajt. Lejn x'hiex għandek tħares rigward il-forma? Tinnota per eżempju, jekk il-ġisem kienx mislut bħal tal-Bekkafiki (Warblers) jew jekk kienx imbaċċaċ bħal tas-Summiena (Quail). Imbgħad l-għonq: kien twil bħal ta' l-irsiset (Herons), jew qasir bħal tar-tar-Rundun (Swifts)? Saqajħ kienu twal bħal tax-Xifa (Avocet) jew qosra bħal tal-Ħuttafa (Swallow)? L-istess rigward il-munqar, li tiegħu hemm ħafna għamliet: kien twil u milwi 'l isfel bħal tal-Gurlin

Russett

Summiena

Bekkafik

Xifa

Seqer

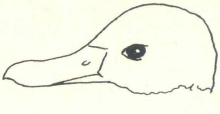

Borka

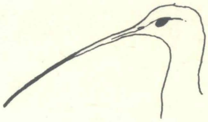

Gurlin

(Curlew), jew qasir u qisu pala bħal tal-Borok (Ducks), jew inkella qisu ganċ bil-ponta bħal ta' l-Isqra (Falcons)? Jekk kien qed itir, il-ġwienaħ kienu twal u rqaq bħal tal-gawwi (Gulls), jew qosra u wesgħin bħal ta' l-imlievez (Thrushes)? Jekk tinnota ħafna drabi semmejna l-agħsafar fil-plural, u dan juri li ħafna drabi l-forma tkun karatteristika mhux għal speċi waħda biss, iżda għal familja sħiħa ta' għasafar. Biex nieħdu eżempju milli semmejna, nieħdu l-munqar qasir u milwi 'l isfel bħal ganċ u bil-ponta. Dan it-tip ta' munqar qiegħed biex iqatta' l-laħam, u għalhekk huwa tipiku għal tajr tal-priża (birds of prey) li jinkludu ajkli, kuċċard, isqra, bugħadani, arpi, sparvieri u kokk.

Malvizz u Gawwija

Minhabba li fil-ktieb l-agħsafar huma kollha miġbura fil-familji naturali tagħhom, ir-referenza tkun eħfef u kif għedna qabel, b'karatteristika waħda tista' għall-inqas jekk ma tgħidx x'inhu l-għasfur, tkun cert x'mhuwiex.

Wara d-daqs u l-forma trid tara ftit il-lokalita' ta' l-għasfur, kif ukoll tosserva l-imġieba tiegħu. Ngħidu aħna: kien qiegħed igħum fil-baħar, jew bil-wieqfa f' għadira ilma, jew jiġri fil-ħaxix f'xi għalqa mwarrba, jew jiċċaqlaq kontinwament qalb il-weraq f'siġra? Tiskanta kemm igħinu dawn id-dettalji żgħar, għax mhux l-agħsafar kollha juru l-istess imġieba, jew jidhru fl-istess lokalitajiet. Flimkien ma' dan, ta' min isemmi l-fatt li qabel kollox wieħed għandu jagħti kas tad-distribuzzjoni ta' l-agħsafar. Jekk fil-bidu għedna li fid-dinja hawn 8600 speċi ta'għasfur, dan ma jfissirx li ser issibhom kollha fl-Ewropa, aktar u aktar f'Malta. Fil-fatt fil-ġzejjer tagħna ir-rekord ta' l-ispeċi li dehru ma jaqbiżx it-350 fin numru, u terġa' dawn mhux kollha jidhru fl-istess żmien u staġun tas-sena. Għalhekk l-għazla dejjem tonqos.

Nidhlu aktar fid-dettall, u din id-darba l-osservazzjoni trid tkun ċara u eżatta, fejn jidħol il-kulur u xi marki speċjali fir-rix ta' l-għasfur. S'issa tkellimna dwar karatteristiċi ftit jew wisq ġeneriċi u mhux partikulari. Fejn jidħlu l-partikolaritajiet jinħtieg li jkun hemm xi ftit ta' l-għarfien ta' l-anatomija ta' l-għasfur. Dan m'għandux jaqtalna qalbna għax, fil-fatt, ftit huma t-termini tekniċi u malajr nitgħallmuhom. Il-ġewnah, per ezempju, huwa maqsum fi tliet partijiet sempliċi -- il-pinen primarji (ta' barra nett), is-sekondarji u t-terzjali. Dawn it-tliet settijiet ta' pinen huma l-akbar rix fil-gewnah. Ir-rix l-ieħor ikun iżgħar u aktar artab u dawn iservu bħala għatja (coverts). Importanti l-anatomija tal-ġewnaħ għax ta' spiss ikun hemm strixxi, dbabar, tikki u disinji oħra fuqhom, li minnhom tista' tagħraf l-ispeċi. Il-borok, per eżempju, huma magħrufin għall-istrixx (speculum) wiesa' li għandhom fuq il-pinen sekondarji, li jkun dejjem ta' kulur li jispikka. Il-marki partikulari ta' l-ispeċi diversi jinstabu fil-partijiet kollha tal-ġisem: jistgħu jkunu fir-ras jew fuq l-għajn, fil-ġenb tal-geddum, fuq il-moħħ, fis-sider, fiż-żaqq, fid-dahar, fil-ġnub, fid-denb, fil-parti ta' bejn id-dahar u d-denb (rump), u naturalment fil-ġwienaħ. Dawn ikunu dettalji li jekk ma toqgħodx attent malajr tinsiehom, u għalhekk tajjeb li meta tkun qiegħed tosserva l-agħsafar ikollok biċtejn karti li fuqhom tkun

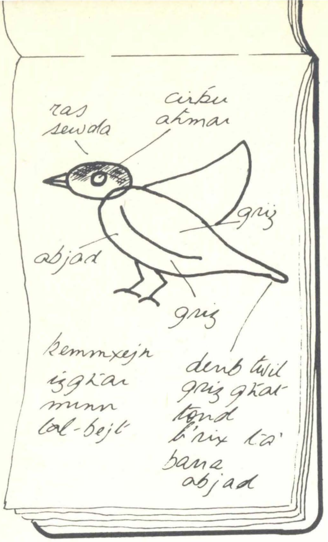

tista' malajr tħażżeż l-għamla ta' l-għasfur bil-marki li tkun għadek kif osservajt biex imbagħad tkun tista' tikkonsulta l-ktieb ta' l-agħsafar bil-kwiet u bir-reqqa. Naturalment id-disinn ta' l-għasfur m'għandux ikun elaborat — biżżejjed żewġt iċrieki għar-ras u l-ġisem u xi erba' linji għas-saqajn, ġwienaħ u munqar; li għandek toqgħod attent huma naturalment il-marki u li timmarkahom kemm jista' jkun fil-post preċiż tad-disinn.

It-titjira ta' l-għasfur hija fattur ieħor li l-osservatur tajjeb li jitgħallem jagħrafha, għax kultant is-sitwazzjoni tkun li wieħed ma jkunx jista' josserva l-kuluri u r-rix. Kif qiegħed itir? Qiegħed jaqdef igħaġġel jew bil-mod, jew forsi waqaf mill-qdif għal waqtiet twal u qagħad jagħmel ċrieki wiesgħa bil-ġwienaħ miftuħin? Dan jagħmluħ ħafna tajr tal-priża. L-ispanjulett (Kestrel) per eżempju, kapaċi wkoll jieqaf fl-ajru filwaqt li jaqdef bil-ġwienaħ. Iċ-Ċinji (Swans), il-Wiżż (Geese), il-Graw (Cranes) u ċ-Ċikonji (Storks) itiru b'għonqhom stirat quddiemhom filwaqt li l-Irsieset (Herons) ideffsu rashom lura f'ġisimhom u jtiru donnhom bla għonq. Id-direzzjoni tat-titjira tvarja wkoll: hemm agħsafar li jtiru f'linja dritta bħall-Isturnall (Starling), u hemm li jitilgħu u jinżlu bħall-Gardell (Goldfinch); hemm titjiriet eleganti ħafna bħal tal-Ħuttaf (Swallow), jew titjir bla grazzja bhal tal-Gallozz Iswed (Moorhen); hemm min itir fl-għoli u hemm min itir fil-baxx. Dawn huma kollha varjazzjonijiet li joffru studju interessanti ta' osservazzjoni.

Fl-aħħar iżda mhux l-inqas, il-għajta ta' l-għasfur. Fil-biċċa l-kbira aktar ma speċi tkun tixxiebaħ fir-rix, fid-daqs u fil-lokalita' ma' speċi oħrajn, aktar ser tkun id-differenza fl-għajta, għaliex b'hekk jintgħarfu bejniethom. Tant hemm diversita' fl-għajta jew fl-għanja ta' l-agħsafar, li jekk tkun ta' l-esperjenza (u għal dan trid esperjenza mhux ħażin) tista' tkun miexi qalb is-siġar u tibda tagħraf speċi wara l-oħra mingħajr ma tarahom. M'hemmx għalfejn tkun qalb is-siġar: tista' tkun ukoll ħdejn xi għadajjar ta' l-ilma, fejn jinġabru l-agħsafar tal-plajja (Waders) u li fix-xitwa tant ikunu jixxiebhu li trid tkun l-għajta jew it-tisfira tagħhom li turik eżattament xi speċi huma.

L-osservazzjoni ta' l-agħsafar tista' tagħmlu waħdek, iżda l-aħjar metodu u l-aktar li bih titgħallem huwa meta tkun tista' toħroġ ma' xi ħadd li għandu l-esperjenza f'dan il-qasam. Tajjeb ukoll li titħajjar tingħaqad mas-Soċjeta' Ornitoloġika, fejn tkun tista' tmur f'ħarġiet apposta li minnhom titgħallem, u li permezz tagħhom taqsam l-esperjenzi tiegħek mal-membri l-oħra, biex b'hekk titrawwem sewwa f'dan il-passatemp u studju fl-istess ħin. ●

Spanjulett

Ħuttafa

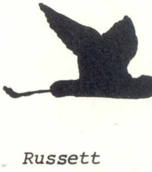
Russett

Ċikonja

IZ-ZIZKA

minn J Sultana

Ħafna mill-ispeċi ta' l-agħsafar tista' tarafhom mill-kulur. Oħrajn tarafhom mill-għamla u d-daqs tagħhom, filwaqt li hemm oħrajn li tkun tista' tiddeċiedi x'inhuma mill-għajta jew l-għanja tagħhom kif ukoll mill-imġieba. Iz-Zakak huwa wieħed minn dawk l-agħsafar li tista' tgħid tagħrafhom mall-ewwel għax l-għamla, l-għajta, il-kulur u l-imġieba huma differenti minn dawk t'għasfur ieħor.

Iz-Zakak huwa għasfur mislut b'denb relattivament dejjaq u twil, b'saqajn kemmxejn twal li jgħinnuh jimxi u anke jiġri fl-art. F'Malta jidhru iżjed minn speċi waħda ta' Zakak. Biex tarafhom jgħinnuk il-kuluri u anke l-għajta. Aħna għandna iz-Zakak l-Abjad (White Wagtail), iz-Zakak tad-Dell (Grey Wagtail) u l-Isfar (Yellow Wagtail). It-tlieta huma komuni. Iz-Zakak l-Abjad u z-Zakak tad-Dell jidhru fil-ħarifa u jqattgħu x-xitwa magħna filwaqt li l-Isfar ipassi fil-ħarifa u r-rebbiegħa għax dan iqatta x-xitwa fl-Afrika l-isfel mid-deżert tas-Saħara. It-tlieta jieklu insetti, brimb u dud ieħor li jiġbru mill-art fejn iqattgħu l-biċċa l-kbira tal-ġurnata għax għalkemm jorqdu fis-siġar jew fil-qasab huma agħsafar biex ngħidu hekk, ta' l-art.

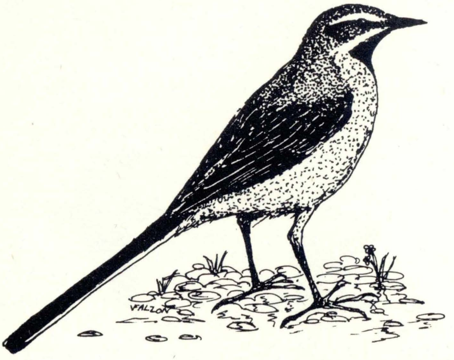

Zakak tad-Dell

Iz-Zakak iħobb iżomm ħdejn xi għadira jew nixxiegħa għalkemm dawk tad-Dell u l-Abjad jippreferu wkoll iżuru l-irziezet

Zakak Abjad

fejn isibu abbundanza ta' ikel mid-demel ta' l-annimali. Mill-banda l-oħra l-Isfar fir-rebbiegħa, jinżel ukoll fi qtajja qalb ir-raba' speċjalment tal-ġulbiena jew dawk maħruta kif ukoll ifittex l-ikel qalb xi merħla nagħaġ jew mogħoż.

Iz-Zakak l-Abjad fiħ madwar 18cm minħabba t-tul ta' denbu. Huwa iswed, abjad u griż. Id-dahar huwa griż, bi ftit iswed fuq ir-ras. Minn taħt ikun bajdani bi strixxa sewda f'għamla ta' nofs qamar. Dan jitlagħlu sa munqaru fir-rebbiegħa. Parti kbira mil-populazzjoni li tqatta x-xitwa magħna torqod fis-siġar li hemm fil-pjazza ta' l-Assedju l-Kbir fil-belt. Oħrajn jorqdu fis-siġar fil-Marsa Industrial Estate filwaqt li f'Għawdex jorqdu fil-qasab tal-Lunzjata kif ukoll fis-siġar li hemm fit-terminus tal-karozzi tal-linja fir-Rabat.

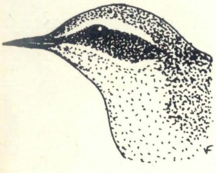

Isfar rasu blu

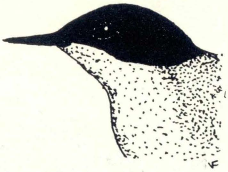

Isfar rasu sewda

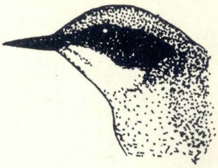

Isfar rasu griża

Iz-Zakak tad-Dell fih daqs l-Abjad u għandu r-ras u d-dahar griż jagħti fil-blu. Fixxitwa minn taħt ikun abjad safrani iżda fir-rebbiegħa jibda jsir isfar jgħajjat. Taħt għonqu jibda jtella wkoll l-iswed. Wieħed l-iżjed li jiltaqa miegħu f'waħdiet fil-widien ħdejn xi nixxiegħa. Ġeneralment ma jħobbx iżomm fi qtajja' bħal l-Isfar u ma jingabarx fi qtajja' għar-rqad bħal ma jagħmel l-Abjad. L-għajta tiegħu zi-zik tixbah lil dik ta' l-Abjad iżda bi ftit esperjenza wieħed ikun jista' jidentifikahom anke mil-għajta li ġeneralment isemmuha waqt li jkunu jtiru.

L-Isfar huwa wieħed mill-iżjed agħsafar komuni fil-passa kemm dik tar-rebbiegħa kif ukoll dik tal-ħarifa u ta' sikwit jidher fi qtajja kbar. Id-dahar ta' din l-ispeċi huwa aħdar safrani. Minn taħt ir-raġel ikun isfar jgħajjat filwaqt li l-mara tkun iżjed griża u bajdanija. Din l-ispeċi tinstab f'diversi razez li ftit minnhom jidhru f'Malta. Id-differenza bejniethom tidher l-iżjed fl-irġiel. L-iżjed li jidhru f'Malta hemm dak ta' rasu bluna b'faxx abjad fuq ir-riħ t'għajnejħ, dak ta' rasu sewda u ieħor b'rasu griża. Id-denb ta' l-Isfar huwa wkoll twil iżda mhux daqs taż-żewġ zizka l-oħra. F'Għawdex l-Isfar huwa iżjed magħruf bl-isem ta' Gurunell.

Iz-Zizka huma mħarsa bil-liġi. Madankollu ħafna żgħażagħ għadhom illegalment jonsbu għas-Sofor f'postijiet bħal Lunzjata, il-Wied ta' Għajn Riħana, l-Imrieħel u nħawi oħra.

Isfar

WIED IL-LUNZJATA

L-irdumijiet majestużi ta' Ċenċ jiddominaw fil-Gżira ta' GĦawdex. Dawn jogħlew sa 150 metru 'l fuq mill-baħar. F'nofs dawn l-irdumijiet insibu fetħa li tgħati għall-bajja żgħira. Il-ġewwa, qabel ma taqbad il-bajja hemm il-Wied tax-Xlendi. Dan il-Wied huwa ambjent naturali importanti, u huwa l-uniku f'dawn il-gżejjer. Forsi Mġarr ix-Xini biss iħabbata miegħu, għal-kemm dan ma fiħx daqshekk ħdura.

Qasab u għollieq jiksu l-qiegħ tal-Wied f'medda twila. Mal-ġnub insibu rqajja ta' maquis bil-ħxejjex u s-siġar karatteristiċi tiegħu. Il-parti ta' fuq tal-wied tinqasam f'żewġ frieghi, waħda nieżla mir-raħal tal-Munxar u l-oħra mill-Lunzjata. Il-Wied tal-Lunzjata iħaddar bil-qasab u pjanti oħra imkennija bi ġnub miksija b'siġar kbar tal-ħarrub u taż-żebbuġ. Fil-Lunzjata, ir-raba huwa għammiel u msoqqi minn nixxiegħa ta' ilma ġieri li sserrep matul il-wied kollu.

Wied il-Lunzjata ma hux mgħaruf biss għall-pjanti u s-siġar u r-raba fertili, iżda wkoll għall-passa ta' l-agħsafar. Ħarsa lejn il-mappa ta' Għawdex malajr turina kemm Wied il-Lunzjata hu mportanti għax l-ewwel fetħa fl-irdumijiet li l-agħsafar isibu hija x-Xlendi u ma' dan il-Wied l-agħsafar jibqgħu tielgħin, ħafna drabi kontra r-riħ.

L-ewwel agħsafar li jidhru fir-rebbiegħa huma id-diżż (Tree Pipit)għaddej fi qtajja żgħar matul il-wied, kif ukoll numru kbir ta' Ħuttaf (Swallows) u Ħawwief (House Martins). Il-Vjolin tax-Xitwa (Chiffchaff) iżiġġ qalb il-qasab jaqbad nemus u nsetti rqaq oħra. L-Isfar u z-Zizka (Wagtails) jidhru fi qtajja kbar jiġru wara l-insetti li jkun hemm viċin l-għadajjar li jkunu jinstabu fil-wied. L-Isfar (Yellow Wag-tail) ukoll jidher jirgħa fl-egħlieqi tal-patata u tal-ġulbiena.

Qtajja kbar ta' kull speċi ta' rsieset jistgħu jidhru għaddejjin minn fuq il-Wied. L-aktar komuni huwa l-Agrett Abjad (Little Egret) ir-Russett l-Aħmar (Purple Heron) u l-Kwakka (Night Heron). Bosta kwakki u rsieset iħobbu jpoġġu fil-ħarrub tal-Wied iżda ir-Russett tas-Siġar (Little Bittern) jippreferi li jinsatar qalb il-qasab fejn jistad għaż-żrinġijiet li huma komuni fin-nixxiegħa fejn jinstab ukoll il-Granċ ta' l-ilma ħelu magħruf bħala l-Qabru.

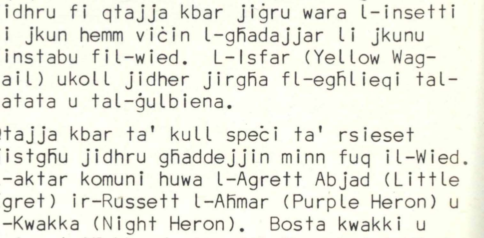

Vjolin tax-Xitwa

Fil-parti tal-Wied fejn mhix mistura bil-qasab u s-siġar jinżlu wkoll l-agħsafar tal-plajja li jieklu l-ħniex u d-dud. Fost dawn l-agħsafar insibu l-Pespus tal-Baħar (Wood Sandpiper) u l-Beggazzina tar-Rokka (Common Sandpiper). Iżda jekk hemm għasfur li jħobb il-widien bl-ilma mnejn jaqbad in-nemus, dan huwa l-Ħuttafa u l-Ħawwiefa. Dawn iħobbu jinġemgħu bl-eluf fi-qtajja kbar u jħufu u jiżżagħblu fil-baxx matul il-wied. Dawn jgħatu dehra sabiħa ta' akrobazija flimkien mar-Rundun (Swift). Fost dawn insibu erba speċi: il-Ħuttafa (Swallow), il-Ħawwiefa (House Martin), ir-Reġina tal-Ħuttaf (Red-rumped Swallow), u il-Ħawwiefa tax-Xtut (Sand Martin). In-numru kbir ta' dawn l-agħsafar iħajjar għasafar oħra, bħas-Seqer tal-Ħannieqa (Hobby) li jħuf għall-priża tiegħu u jinżel fuqha bħal vleġġa.

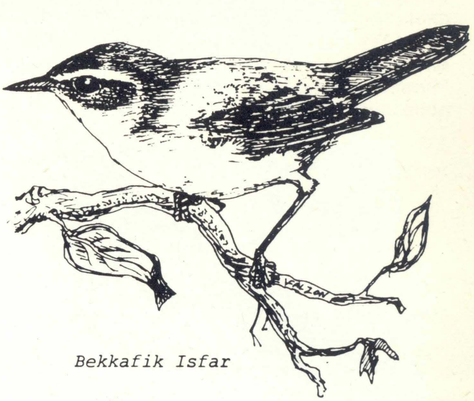

Bekkafik Isfar

Seqer tal-Ħannieqa

Wieħed ma jistax isemmi l-Lunzjata mingħajr ma jsemmi l-Gamiema (Turtle Dove). Il-Gamiem ukoll iħobb il-Lunzjata iżda fejn ikun hemm il-Gamiem ikun hemm il-kaċċatur u ma jkunx hemm Gamiem fil-Wied u ma tismgħax sparatura. Ħafna minn dan l-isparar isir illegalment minn turretti twal viċin il-bini. Fi ġranet tajbin il-Gamiem ipassi fi qtajja kbar minn fuq il-Wied tal-Lunzjata. Fil-passat, xi par jew tnejn ippruvaw ibejtu fil-ħarrub fuq ir-riħ tal-wied.

Minbarra l-agħsafar li semmejna, hemm ukoll agħsafar oħra, ferm iktar żgħar, bħal-buful. Fost dawn l-agħsafar żgħar insibu l-Kudiross (Redstart) li jħobb l-aktar is-siġar ta' mal-wied. Hemm ukoll il-Buċaqq tas-silla (Whinchat). Dan iħobb postijiet fil-beraħ, l-iżjed l-egħlieqi. Ċerti agħsafar ma tantx wieħed jarahom, imma l-għajta tagħhom ħafna drabi jikxifhom. Fosthom il-Bagħal tas-Simar (Sedge Warbler) jinstemgħa l-aktar mill-qasab jew xi għalqa biż-żargħa. Il-Bagħal tal-Qasab (Reed Warbler) u il-Bagħal Prim (Great Reed Warbler) jħobbu l-qasab u jixxiebħu ħafna iżda l-Bagħal Prim hu ferm ikbar. Agħsafar oħrajn li nsibu huma l-Bekkafiki Sofor (Icterine Warbler) u l-Bekkafiki Ħomor (Whitethroats). Fost l-agħsafar li jixxiebħu mhux biss fid-daqs hemm il-Vjolini (Leaf Warblers): il-Vjolin Pastard (Willow Warbler) u l-Vjolin Ħadrani (Wood Warbler) tarahom jżommu ħdejn xi siġra minn fejn jittajru biex jaqbdu xi dubbiena mill-ajru.

F'ġurnata tajba tal-passa il-Lunzjata tkun miksija biż-żanżarelli (flycathers), ħafna drabi jkunu f'xi quċċata ta' xi fergħa jittajru fl-ajru jaħtfu xi nsetti.

Mat-tluq tal-passa jibqgħu biss il-ftit agħsafar li jbejtu fil-Lunzjata. L-iktar wieħed interessanti hu l-Bagħal tal-Għollieq (Cetti's Warbler) li għalkemm diffiċli tarah, l-għanja ħelwa tiegħu tidwi mal-wied. Iżda ta' nteress ukoll huwa l-Għammiel tas-Sigar li ibejjet f'bini abbandunat fil-wied.

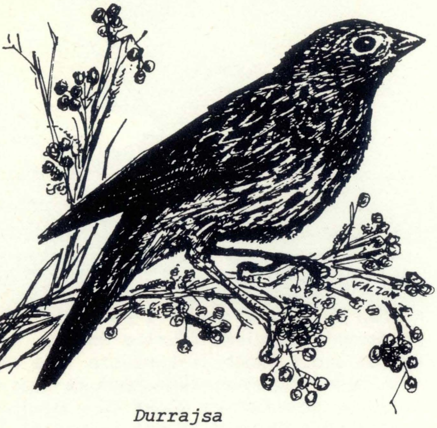

Durrajsa

Fis-Sajf fil-Lunzjata ħlief friegħ mtajjrin tal-Bagħal tal-Għollieq, tal-Bufula Sewda u qtajja żgħar tad-Durrajs ma jkunx hemm. Xi Merill (Blue Rock Thrush) dejjem jħobb joqgħod mal-ġnub tal-Wied tax-Xlendi.

Fil-Ħarifa l-istess storja tirrepeti ruħha imma din id-darba il-varjeta u l-kwalita tal-agħsafar tkun akbar. Il-wasla tal-ħarifa tismagħha kmieni f'nofs Awissu meta mil-wied tinstema l-għajta tal-Għasfur ta' San Martin (Kingfisher). Bil-mod l-agħsafar jibdew jidhru u l-ewwel għanja ħelwa tal-Pitirross tibda tinstema minn nofs Settembru. Imbgħad f'daqqa waħda jibdew tal-għana. Meta ngħidu agħsafar tal-għana nkunu qed nirreferu għall-Ġojjin (Linnet), il-Gardell (Goldfinch), l-Ekru (Siskin), l-Apparell (Serin), l-Isponsun (Chaffinch), u taż-Żebbug (Hawfinch). Kieku ma jkunx għall-insib bla rażan ta' dawn l-ispeċi kieku jkun hemm iktar li jqattgħu x-xitwa magħna u xi wħud anke jbejjtu. Il-Ħarifa fiha l-ġmiel tagħha: il-Buqrajq (Nightjar) li mal-għabex tarah tielgħa mal-art, jew il-qtajja' mlievez (Song Thrushes) u Alwett (Skylarks).

Fejn hemm l-ilma hemm il-ħajja, u fix-xitwa l-Lunzjata hekk tkun. Fil-ħaxix niedi u fit-tajn jkun hemm il-Bkakeċ (Snipes) jieklu u jżommu ruħhom moħbija u lesti biex jtiru fl-aħħar mument. Mal-ilma fil-miftuħ ikun hemm iz-Zakak Abjad (White Wagtail), iz-Zakak tad-Dell (Grey Wagtail) u l-Psiepes (Meadow Pipit) kif ukoll psiepes oħrajn inqas komuni.

Il-qasab tal-Lunzjata s-soltu jkun mimli bil-Vjolin tax-Xitwa (Chiffchaff) u ħafna drabi dejjem jkun hemm f'numri żgħar id-Durrajs tal-Qasab (Reed Bunting). Isfel nett mal-qasab tal-wied żgur jkun hemm il-Glalez, l-iktar il-Gallozz tax-Xitwa (Water Rail) li aktar tinstema l-għajta tiegħu qisha ta' ħanżir milli jidher. Hemm ukoll il-Gallozz Iswed (Moorhen), li kieku ma jkunx għall-kaċċaturi żgur joħroġ minn qalb il-ħaxix u l-qasab biex jgħati gost lill min jaf verament japprezza l-ħajja ta' l-agħsafar. Dawn kollha huma ftit mill-agħsafar li wieħed jista' jara l-Lunzjata. Hemm ġranet, meta wieħed jkun fortunat u jara xi agħsafar rari bħal ngħidu aħna xi Russett Abjad (Great White Egret) jew xi Bumunqar (Scarlet Rosefinch). L-istorja tal-Lunzjata ma tieqafx hawn, il il-Lunzjata hija ferm importanti mill-aspett naturali, hemm żewġ għedewwa kbar tagħha.

Il-kaċċaturi ma jħallux l-agħsafar jgħixu u jittajru ħielsa f'dan il-Wied. Ma' dawn ta' min isemmi dawk it-tfal li jinżlu mill-Munxar, mir-Rabat, u minn Kerċem biex jaqbdu iz-zizka kif ukoll il-ħuttaf. Dawn it-tnejn jgħinu biex dan il-Wied jiftaqar minn dawn il-ħlejjaq li jgħatu tant ħajja u kulur u huma tant bżonjużi.

Barra minn hekk, il-pressjoni tal-bini esaġerat kemm dak għall-abitanti tal-lokal minn naħa tal-Lunzjata, kif ukoll dak turistiku minn naħa tax-Xlendi, dejjem qiegħed jaħtaf u jeqred dan il-post uniku. B'riżultat ta' dan il-bini bla kontrol jirriżulta li bosta drabi id-drenaġġ ifur u jiġri u jniġġes il-qiegħ tal-Wied b'konsegwenzi koroħ kemm għall-ħajja li tgħix fil-Wied kif ukoll għall dik li indirettament tgħix mill-Wied.

Ikun pass ferm kuraġġuż jekk il-Wied tal-Lunzjata jiġi ddikjarat post ta' importanza naturali u b'hekk l-izvilupp bla kontroll u l-konsegwenzi tiegħu, kif ukoll il-kaċċa u l-insib illegali ma jkunux jistgħu jaħtfu dak li jista' jkun ta' tant serħan u sodisfazzjon f'apprezzament tan-natura għall-kulħadd

IL-BARBAĠANN

minn M Grima

IL-BARBAĠANN *Tyto alba* (Barn Owl) huwa wieħed mill-agħsafar li hawn Malta ftit nies irnexxielhom jaraw ħaj fl-ambjent naturali tiegħu. Fortunatament għad baqa xi par jew tnejn, iżda dawn qiegħdin dejjem fil-periklu li jinqerdu. Jekk il-kaċċaturi li jiltaqgħu miegħu ma jikkontrollawx il-gosti koroħ tagħhom, il-Barbaġann jinqered għall dejjem minn pajjiżna bħal ma ġara liċ-Ċawla.

Il-Barbaġann hu għasfur tal-priża, jiġifieri għasfur li jaqbad agħsafar jew annimali żgħar biex jiekol. Iżda barra minhekk hu wieħed mir-razza tal-kokk li huma magħrufa għall-ħila li għandhom biex ifittxu l-ikel bil-lejl. (Hawn ta' min isemmi li hawn xi kokk bħal **Hawk Owl**, il-**Pigmy Owl** u l-**Fishing Owl** li jikkaċċjaw b'inhar).

Il-Barbaġann hu twil 34 ċentimetru, ta' lewn isfar deħbi fuq ir-ras, id-dahar u d-denb bi dbabar griżi u tikek suwed irqaq kultant fuq tikek bojod. Is-sider u taħt huma bojod. Wiċċu hu ċatt, abjad u b'forma ta' qalb b'għajnejn kbar suwed. Il-munqar hu mgħawweġ 'l isfel u dan jgħin biex ma jtellifx il-vista. Is-saqajn, li huma miksija sad-dwiefer b'rix abjad fin ħafna, għandhom dwiefer twal u bil-ponta biex ikun jista' jaqbad il-priża mingħajr tbatija.

Hawn Malta, l-Barbaġann isib toqob fondi fil-blat f'xi rdum jew f'xi kastell mitluq fejn iqatta' l-jum jogħnos jistenna nżul ix-xemx. Imbgħad joħroġ ifittex l-ikel li jikkonsisti f'mammiferi żgħar bħal ġrieden u firien. Ġieli jiekol agħsafar tal-bejt *Passer hispaniolensis* (Spanish Sparrow) li jkunu reqdin f'xi siġra għolja. Hawn Malta għandna għaliex nieħdu ħsieb dan l-għasfur għax jista' jgħinna nikkontrollaw in-numru ta' ġrieden fil-kampanja tagħna. Barra minn Malta l-bdiewa jagħmlu minn kollox biex ikollhom xi par Barbaġann ibejjet fir-razzett tagħhom u jieħdu ħsiebu ferm. Xi ħbieb tiegħi, meta kienu l-Ingilterra, kellhom jitolbu permess mingħand bidwi biex jieħdu xi ritratti tal-bejta tal-Barbaġann f'maħzen. Naħseb li taqblu miegħi li l-bidwi Malti jaħsibha ferm differenti minn dawk ta' barra.

Hawn Malta kienu jgħidu li l-Barbaġann kien jagħmel il-ħsara lill-bdiewa. Billi l-Barbaġann jibla l-ikel kważi sħiħ jew f'biċċiet kbar u l-istonku tiegħu ma jsajjarx l-għadam u r-rix, ikollu jerga' joħroġ dawn il-fdalijiet f'forma ta' boċċi tawwalin minn ħalqu. Dawn jissejħu **pellets** u minnhom ornitoloġisti jistgħu jsiru jafu x'inhu l-ikel favorit tal-Barbaġann u xi kwalita' ta' ħlejjaq jinsabu fit-territorju tiegħu. Minn studju li sar fuq **pellets** li ntbagħtu barra minn Malta għall-eżami, ħstab li l-Barbaġann l-aktar li jiekol huma ġrieden u firien.

Ir-rix tal-Barbaġann, bħal tal-kokk li jikkaċċja bil-lejl, hu speċjali għax irid jaqbad il-priża mingħajr ma jagħmel ħoss. Il-pinen tal-ġwienaħ għandhom bħal xagħar fin fuqhom qiesu bellus. Dawn iraqdu u jkissru l-ħoss tat-titjira. Kieku ma kienx hekk, kieku ħafna ġrieden jaħirbu

Sticker maħruġa mis-Socjeta' Ornitoloġika bħala parti mill-kampanja għall-ħarsien u apprezzament aħjar tal-Barbaġann.

ġurnata jew iktar differenza minn xulxin. B'hekk jiġri li f'bejta waħda jista' jkun hemm friegħ ta' daqs differenti. F'każ ta' ġuħ, il-ferħ il-kbir jista' jiekol lill-friegħ l-oħra u b'hekk jgħix hu biss flok imutu kollha.

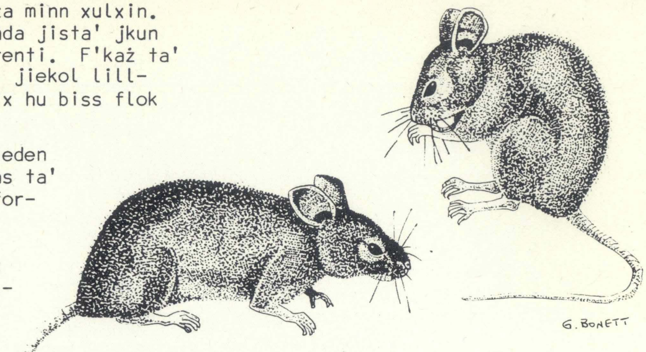

Ġrieden ta' l-imramma huma mfittxija mill-Barbaġann għall-ikel.

Hawn Malta żgur li hawn ġrieden biżżejjed għal numru mdaqqas ta' pari ta' Barbaġann, iżda sfortunatament ħafna kaċċaturi joqtlu dan l-għasfur biex jibbalzmawh. Dan m'għandux jibqa' jsir għax barra li l-Barbaġann huwa protett bil-liġi, hu jagħmel ħafna ġid.

Denis Cachia, membru żgħażugħ tas-Soċjeta' Ornitoloġika (MOS), kellu xorti jara' l-Barbaġann ħaj fl-ambjent naturali tiegħu u qal hekk:

"F'Lulju tas-sena 1978, jiena u żewġ membri oħra tal-MOS morna Għawdex f'post fejn seta' kien għadu jbejjet il-Barbaġann. Wieħed minn sħabi kien żar dan il-post qabel u kien hu li qalilna f'liema toqba fil-blat il-Barbaġann kien darba jbejjet.

Qalbna tqawwiet malli wasalna hekk kif sibna numru sabiħ ta' pellets *taħt dik it-toqba, li wħud minnhom dehru li kienu nxtarru riċentement.*

Dalam bil-mogħod u fis-skiet tal-lejl bdejna nisimgħu it-tħaxwix tal-ġrieden. F'daqqa waħda deher il-Barbaġann, iħuf bla ħoss matul il-blat għoli. Stajt naralu rasu ċatta u kbira u għalkemm kien id-dlam ir-rix deher li kien ċar ħafna. Ftit wara, smajna l-għajta tiegħu li litteralment twaħxek fis-skiet tal-lejl.

Matul il-lejl tfaċċa l-għawġ għax qattiel ta' l-agħsafar spara tlett tiri lejn il-Barbaġann iżda b'xorti tajba ma laqtux. Matul il-bqija tal-lejl il-Barbaġann ma deherx aktar ħlief ftit qabel li sebaħ. Minn dak il-lejl memorabli aħna bqajna inżuru dan il-post tal-Barbaġann u sibna kemm huwa interessanti dan l-għasfur u x'vojt jibqa jekk il-kaċċatur jeqirdu għal dejjem bħal ma qered iċ-Ċawla fl'1956.

✡ ✡ ✡ ✡ ✡ ✡ ✡

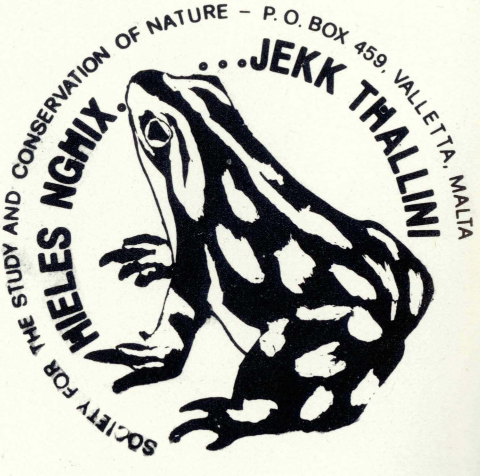

Is-Soċjeta' għall-Istudju u l-Ħarsien tan-Natura (SSCN) ħarġet sticker biex tqajjem kuxjenza publika ħalli l-qbid taż-żrinġijiet jiġi kkontrollat.

HOYA FILTERS AND LENSES

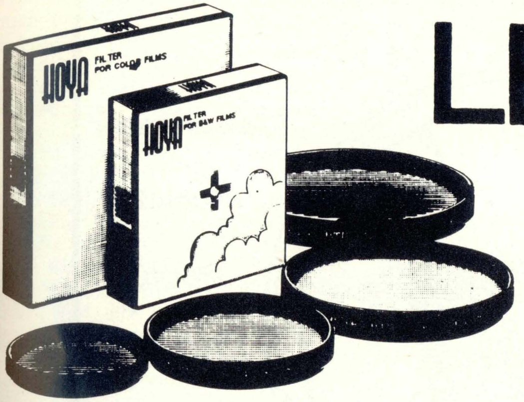

YOUR MEANS TO CREATIVE PHOTOGRAPHY

HOYA manufacture 50% of the lens blanks in Japan for the domestic market — so buy a Japanese camera with a Japanese lens on it and there should be a 50-50 chance that it came from the Hoya production line.

Open up the creative world of special effect photography with HOYA HMC Filters. HOYA offers an impressive range of different types and sizes, all Multi-Coated for superior performance with today's Multi-Coated lenses.

Available ONLY at

SLiEMA RADIO STORE

70a, THE STRAND. SLIEMA

TELEPHONE: 34655

Aktar passiġġieri lejn aktar bliet.

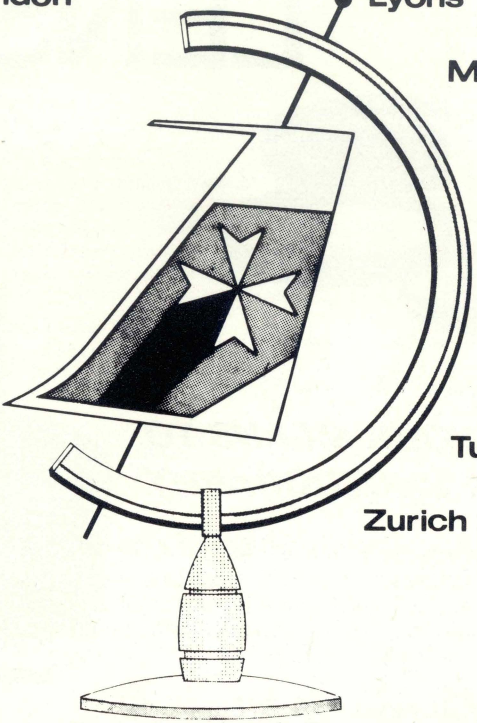

L-AIR MALTA biss ittir mill-ajruport ta' Ħal-Luqa lejn daqshekk pajjiżi, għandha daqshekk titjiriet ta' spiss u diretti għal 13-il belt fl-Ewropa, l-Afrika ta' Fuq u Lvant Nofsani, u mill-1 ta' April inżidu Cologne u Hamburg. U fuq kollox, f'ħinijiet tat-tluq mill-aktar komdi għalikom.

Ma' kull titjira, nagħmlu minn kollox biex nagħtu servizz effiċjenti u tajjeb — l-istess servizz li issa l-AIR MALTA saret magħrufa għalih.

Bħala l-linja nazzjonali ta' l-ajru, aħna kburin u kuntenti bl-ospitalità li noffru lil kulħadd.

AIRMALTA

Magħna . . . għax tagħkom

IŻ-ŻRINĠ

minn A E Baldacchino

IŻ-ŻRINĠ
Painted Frog
Discoglossus pictus

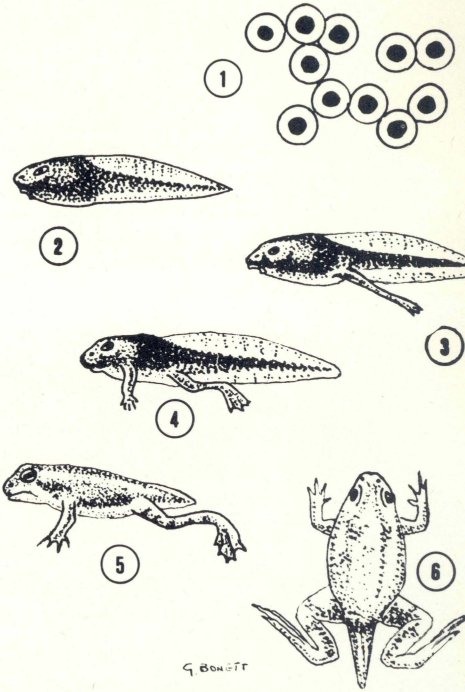

Minn qatt ma ra jew sema' biż-Żrinġ. Dan huwa l-uniku speċi ta' żrinġ li nsibu hawn Malta: twil madwar 6-7 ċentimetri. Il-kulur tiegħu ivarja ħafna: ġieli nintaqgħu ma' żrinġijiet kemmxejn griżi, jew kulur iż-żebbuġa. Ġieli jkun safrani jew kannelli u xi kultant ikun ukoll ħamrani fuq id-dahar. Kollha jkollhom dbabar aktar skuri b'burdura ċara mad-dawra. Minn taħt iż-zrinġ huwa abjad b'xi tikek kannella kultant. Ta' spiss nintaqgħu miegħu kull fejn insibu l-ilma: kemm ilma qiegħed kif ukoll dak ġieri. Iħobb joqgħod fl-ilma baxx ta' l-għadajjar, fin-nixxigħat jew fil-ġibjuni. Mhux darba jew tnejn jidher qiegħed b'rasu biss barra mill-ilma. Ħarsa aktar viċin turina l-karatteristiċi taż-żrinġ li għandna hawn Malta: ħabba ta' għajn li tkun aktarx tonda jew triangulari iżda qatt orizzontali. Fil-waqt li speċi ta' żrinġijiet oħra jkollhom it-tambur tal-widna jidher, dak taż-żrinġ tagħna ma tantx jgħati fil-għajn.

Ma l-ewwel bexxa xita, wara li l-widien u l-għadajjar jintlew bl-ilma, iż-żrinġijiet joħorgu mill-postijiet umda fejn ikunu rtiraw għar-'raqda' tas-sajf, u jersqu viċin l-ilma. Ħawnhekk iż-żrinġ isib is-sieħba li wara tbid fl-ilma viċin l-1000 bajda zgħar, waħda, waħda. Il-bajd jiġi mwaħħal mal-ħaxix fl-ilma jew inkella jintelaq biex jifforma saff fil-qiegħ ta' l-għadira. Kull bajda tkun imdawwra f'boċċa 'jelly'. Din tikber għall-madwar 3-4 millimetri wara li tagħmel xi ġurnata jew tnejn fl-ilma.

Minn dawn il-bajd ifaqqsu l-marżep (tadpoles) li jikber sa madwar 3.5 ċentimetri b'denb twil darba u nofs daqs ġisem il-marżep. Dawn jgħixu l-ħajja qasira kollha tagħhom fl-ilma fejn bil-mod il-mod jinbidlu fi żrinġijiet zgħar. L-ewwel itellgħu saqajhom ta' wara u mbgħad is-saqajn ta' quddiem u fl-istess ħin jibdew jitilfu denbhom. Wara li l-marżep kollha jitbidlu fi żrinġijiet, għall-darb'oħra iż-żrinġijiet ix-xjuħ jerggħu isibu sieħba li terġa tbid kullana bajd oħra.

U hekk meta l-kampanja Maltija tinħasel bl-ilma tax-xita li jfawwar l-għadajjar u l-widien, iż-żrinġijiet jimlew dawn l-irqajja ta' ilma biż-żgħar tagħhom. Iżda mal-wasla tal-marżep fil-kampanja Maltija, jaslu wkoll dawk il-gruppi ta' tfal bil-koppijiet u l-vażetti biex jaqbdu dawn il-marżep u ż-żrinġijiet. Xi minn daqqiet dawn il-gruppi jkunu akkumpanjati minn nies kbar li suppost li jafu aħjar li ż-żrinġijiet u l-marżep mhux posthom fil-vażetti fejn imutu wara ftit tal-granet. Għalkemm iż-żrinġ mhux daqshekk rari, xorta waħda dan ma jiġġustifikax il-qbid tiegħu mil-kampanja Maltija. Bħal f'kull qasam ieħor, m'hemmx apprezzament ta' dan il-wirt naturali. Hemm bżonn ta' aktar edukazzjoni biex anke ż-żrinġ jiġi apprezzat aħjar ħalli jkun jista' jgħix ħieles fil-kampanja Maltija. Dan l-apprezzament jista' jsir permezz ta' studju u osservazzjoni u b'hekk iż-żrinġ jista' jitħalla ħieles biex ikompli joktor u jżomm postu fl-ambjent naturali Malti. ●

AN MOS PUBLICATION
PO BOX 498 VALLETTA MALTA